

GHEORGHE BUȘ Termékeny nyugtalanság

Íme egy téma, mely megfélemlíti s szinte lefegyverzi a róla beszélni merészelt, mivel terjedelmes és szétágazó, mint az emberiség történelme maga! Futó pillantást vetve rá, nem nehéz megállapítanunk a nyugtalanság örökös jelenlétét az emberi tettekben és gondolatokban, észrevennünk azt, hogy az ember mindenkor „cor irrequietum“ volt, Miguel de Unamuno kifejezésével élve; szívében egyre „az örök nyugtalanság tüze“ lángol.

Valóban az egyetemes történelem az örök emberi nyugtalanság műve, az ember szakadatlan erőfeszítése és törekvése, hogy önmagát felülmúlja. Ahogyan D. D. Roșca nemrég megjelent *Jegyzetek Hegelről* című könyvében megállapítja, „az egyik legjellemzőbb sajátosság, amely a legszembetűnőbben mutatja az ember teljesen különálló helyzetét, vajon nem éppen örökös elégtelenségének, tökéletlenségének állandó tudata, s ugyanakkor — és következésképpen — szüntelen vágya és harca azért, hogy önmagát meghatározza?“. Az embernek a teljességre való szakadatlan törekvése önmagával való elégedetlensége, melyet különböző korlátaival szemben tanúsít, a neves román filozófus szerint az emberi természet egyik alapvető, sőt a legfontosabb koordinátája. Ezen túlmenően azt mondhatnók, hogy a nyugtalanságnak, a beteljesülésre való törekvés és megvalósítására tett erőfeszítésnek a hiánya — az emberi állapottól való eltávolodást, az emberi létről való lemondást jelenti. Csupán a tökéletlenség tudata szüli az emberben azt az erőt és ösztönzést, hogy önmagát kutassa, hogy valamivé váljék, hogy tevékeny legyen és önmagát felülmúlja. A „valamivé válásnak ez a nyugtalansága“ teszi lehetővé az ember életében az alkotást, az eszményt, a nehézségek legyőzésének örömét és a kitűzött célok elérése nyomán érzett elégedettséget. Joggal írhatta Goethe: „Az ember egyre arra törekszik, ami nem ő“, vagy Paul Valéry: „Az ember magában hordozza a már kivívott egyensúly megbomlásának okait. Birtokában van annak, ami miatt nem elégszik meg mindazzal, ami egykor kielégítette. Minden pillanatban már más, mint ami, és nem alkotja a szükségletek és e szükségletek kielégítésének zárt rendszerét.“

Különösen néhány alapvető kérdés izgatja és nyugtalanítja állandóan ezt a törekeny „gondolkodó nádszalat“, az embert — Pascal ismert s oly időszerű meghatározását használva —; ezek pedig az embernek abból a helyzetéből erednek, hogy nemcsak öntudattal felruházott lény, de olyan, aki ezen felül tudja, hogy végső fokon pusztulásra is ítélt. Kétségkívül az olyan nagy kérdések, amelyek a Világegyetem egészéhez kapcsolódó emberi lét jelentőségére, annak értelmére és értékére, az eszményre és szabadságra, a boldogságra és halálra, az egyén és a társadalom közötti viszonyra, a létezés módjára a magányosság vagy szolidaritás problémájára, az elidegenítés és elidegenedés, a szubjektivitás problémájára és annak az ember életében játszott szerepére vonatkoz-

nak — örök emberiek, s a gyötrődés, a vívódás, a nyugtalanság kútfoi. Nem kerülhetjük meg e kérdéseket — s ez nem is következett be soha —, mert az ember nem mondhat le önmaga megismeréséről, de ugyanakkor ezek nem is válaszolhatók meg egységesen és véglegesen. Végig követik a nemzedékek sorát, mivel az ember a maga alkotta történelem révén állandóan nyitott utat jelent az önmeghatározás és az önmegalkotás felé. És éppen az e kérdésekre adott válaszok és gyakorlati megoldások alapján — amelyek elkerülhetetlenül magukon viselik az adott kor, az illető fejlődési pillanat eszmei áramlatainak objektív bélyegét és a gondolkodó alany szubjektív nyugtalanságát —, értékelhetjük a történelmi fejlődés távlataiban, milyen mértékben ismerte meg az ember önmagát, milyen helyet és szerepet tulajdonított magának a Világegyetemben, milyen tartalmat igyekezett adni életének.

Minden korszak, ilyen értelemben, az utókorra hagyja az emberi lét eredetéről, természetéről, értelméről és távlatairól alkotott felfogását és az e kérdésekkel kapcsolatosan tanúsított sajátos magatartását, az érdeklődés fokát, melyet e kérdések az adott korszak képviselőinek tudatában kiváltottak. Vagyis minden korszak az utána következőkre hagyta nyugtalanságának objektív tükrét, azét a nyugtalanságát, amely mindazok tudatában megnyilvánult, akiket általában a lét és különös-képpen az ember élete, problémái állandóan foglalkoztattak.

A filozófiatörténész e vonalon is nyomon követheti a fejlődést, mivel általában az emberi nyugtalanság s különösképpen a metafizikai nyugtalanság kérdése feletti elmélkedés, annak vizsgálata, hogy mit gondoltak mások minderről, olyan téma, amelyet kutatva új, gyakran nem is sejtett távlatok nyílnak előttünk abban az irányban, hogy megtudjuk, mit kell gondolnunk.

A híres és mindig időszerű mondásra hallgatva — „Ismerd meg önmagadat!” —, minden egyes korszak képviselőinek filozófiai elmélkedése és magatartása révén, az emberi létről alkotott sajátos, egyéni képet hagyott ránk. Változatos, gazdag könyvészeti anyag illusztrálja ezt a rendkívül jelentős témát. De nem ennek a számbavétele az érdekes. Fontosabb azt megtudnunk, milyen képet alkotott önmagáról napjaink józan emberi tudata. Ismeretes, hogy az embernek önmagáról alkotott számtalan képe közül az, amely őt mint nyugtalan lényt ábrázolja, igen nagy érdeklődésnek örvend manapság, néha valóságos kultusz övezi. Egyes filozófusok véleménye szerint a jelen embere sokkal inkább magára ismer Dosztojevszkij vagy Kafka, Malraux, Nietzsche, Sartre vagy Camus művészi alkotásaiban vagy filozófiai töprengéseiben, mint az emberi természetről alkotott ilyen vagy olyan boldog, derűs és kiegyensúlyozott képben. Ez az állítás természetesen kissé egyoldalú és túlzott, ám jelentős és jellegzetes korunk szellemi állapotának meghatározása szempontjából. Számos kötetet, tudományos vagy szenzációt keltő tanulmányt írtak már és írnak majd bizonyára ezután is azokról a történelmi (társadalmi, politikai, gazdasági), sőt metafizikai okokról, melyek arra indították az embert, hogy úgy tekintse magát, mint aki valamilyen ősi nyugtalanság bélyegét viseli. A jelenkor egyik filozófiai irányzata — az egzisztencializmus — kiváltságos kategóriákat, a filozófiai elmélkedés központi témáit kovácsolta a nyugtalanságból, a szorongásból, az aggodalomból és a kétségbeesésből.

Tagadhatatlan, hogy korunk bizonyos mértékben megszorította a nyugtalanság okait, minden ember, de elsősorban azok számára, akik az emberi létről elmélkednek. A legtöbb és legsúlyosabb probléma ma már a világ egyetemes szintjén tevődik fel. A világ bármely pontján élő emberek, különböző társadalmi-politikai szerkezetű, különböző fejlettségű országokból, egyre több kérdéssel fordulnak a jelen és a jövő felé, az emberiség társadalmi-politikai és technikai-tudományos fejlődése egészének jelentőségét kutatva. Ha valami történik a világ bizonyos részén, annak visszhangja mindenütt érezhető. Napjaink különféle változásainak, eseményeinek mélysége és intenzitása, a komor világösszecsapásoknak, a nagy társadalmi forradalmaknak, a tudományos-műszaki haladásnak — melyek gyökeresen megváltoztatták élet- és gondolkodásmódunkat — ugyanazon nemzedék által történő átélése odavezetett, hogy a mai ember sokkal élesebben érzékelje a Történelmet, mint elődei, s hogy megkérdezze magát: mi a Történelem értelme? A Történelem mélyen behatolt napjaink emberének életébe, ezért ma érvényesebb, mint bármikor a mondás: semmi sem lehet idegen számunkra, ami emberi. Az embernek meg kellett értenie, hogy — ma inkább, mint bármikor — sorstársaihoz hasonlóan őt is magukkal ragadhatják, az ő életét is a megsemmisítéssel fenyegethetik, következésképp kérdéses, hogy vajon a létérzés, a gyötrődés és a szorongás mélysége és intenzitása általánosabb és mélyrehatóbb volt-e valaha is az elmúlt korokban, mint ma.

Nem meglepő, hogy a nagy átalakulások és a társadalmi mozgás gyorsuló dinamizmusának történelmi összefüggésében az élet céljára és értelmére, az ember, a civilizáció és a szellemi értékek sorsára vonatkozó kérdések arányai megnöttek, s nagymértékben izgatják az embereket. Számptalan vallomás tanúskodik az e helyzet előidézte nyugtalanságról és gyötrődésről. Ezek a vallomások annál is jelentősebbek, mivel nemcsak filozófusoktól származnak, hanem tudósoktól, művészekről, költőktől, sőt politikusoktól is. Elegendő egy filozófus és egy zeneszerző — jól ismert nevek — szavait idéznünk. „Napjaink embere — mondja Gabriel Marcel *L'homme problématique* (Paris, 1965) című könyvében — egészében kérdéssé vált önmaga számára, s e kérdésre nem talál választ. Egy érthetetlen hatalom megfosztotta mindattól, ami lehetővé tette, hogy otthon érezze magát a világban, s fokozta nyugtalanságát a léttel szemben. Úgyhogy annak, aki önmaga és sorstársai megismerésére törekszik, tudomásul kell vennie az emberi lét keretét alkotó feltételek bizonytalan és »esetleges« jellegét; egy kérdő gondolat szintjén a modern ember helyzete »új és nyugtalanító formában« jelentkezik.“ Így vonja le a következtetést a neoszókratészi-keresztény árnyalatú francia egzisztencialista filozófus. És Sztravinszkijnak, a híres zeneszerzőnek a megállapítása szerint „olyan időben élünk, melyben az emberi létet mély megrázkódtatások érik. A modern ember közel jár ahhoz, hogy elveszítse az értékek ismeretét és a viszonyok érzékelését. A lényeges valóságnak ez a figyelmen kívül hagyása rendkívül súlyos“ (*Poetica muzicală*. București, 1967. 49).

Ezek és a hasonló tanúvallomások arra utalnak, hogy míg azok a „nagy nyugtalanok“, akiket a lét szemlélete, az ember paradox helyzete dúlt fel — Pascal, Kierkegaard, Nietzsche —, csupán koruk egyedi eseteit

jelentették, ma úgy tűnik, hogy maga az emberi természet lett problematikusabbá, s általánossá vált az a szellemi állapot, melyet Goethe a maga korában csak bizonyos embereknek tulajdonított. „Vannak problematikus természetek — írta a *Faust* alkotója —, akik egyetlen helyzetben sem érzik jól magukat, egyetlen helyzet sem elégíti ki őket. Ekkor jelentkezik az a hatalmas konfliktus, amely felőrli az örömtelen életet.“ Napjainkban ez a konfliktus — a lét néhány filozófusának véleménye szerint — mindenkire jellemző, külön-külön és együttvéve.

Nem kívánunk vitába bocsátkozni e kijelentésekkel, sem elemezni e megállapításokat, melyek egy része helytállónak, a másik — nagyobb — rész túlzott, abszolutizált, alaptalanul általánosított jellegűnek tűnik. Célunk csupán az, hogy emlékeztessünk egy, a jelenkori filozófiában is annyira jelenlevő témára, de korántsem szándékszunk különböző „megoldási“ lehetőségeket nyújtani. Ugyanakkor sajnálkozással kell megállapítanunk, hogy az *ember filozófiája* — a maga számtalan, bonyolult és igen lényeges problémájával, melyek elsősorban napjainkban kerültek felszínre — majdnem egészében hiányzott az utóbbi évtizedek hazai filozófiai terméséből, nem számítva néhány szerényebb igényű kísérletet. Egészen a legutóbbi évekig sokszor bizalmatlansággal és tartózkodással közelítettük meg az egyén kérdéskörét, az egzisztencializmus azonban nagy érdeklődéssel fejtegette e problémákat. Épp ezért mind sürgetőbb az igény, hogy megfelelő komolysággal és merészséggel, a nyílt egybevetés szándékával közelítsük meg e kérdéseket a marxizmus, a dialektikus materialista, tudományos gondolkodás alapjairól. Hiszen abból a tényből, hogy egy probléma idealista gondolkodási rendszerben jelentkezik — ami igen gyakori a filozófia történetében —, nem szabad elhamarkodottan levonnunk azt a következtetést, hogy nem reális, nem tartozik ránk, s nem kell felfigyelnünk rá. Ilyen következtetés nem csupán dogmatikus tévedés, szüklátóköri elzárkózás volna, hanem a gondolkodás megcsontosodásának és betokosodásának, az élet valóságától és az emberek szükségleteitől való eltávolodásnak a jele is.

A szellemi nyugtalanságról beszélve meg kell állapítanunk, hogy — tudomásunk szerint — még nem született meg egy olyan átfogó tanulmány, amely a marxista gondolkodás alapjairól közelítette volna meg e rendkívül kényes és állandóan időszerű problémát. Még azok a munkák is, amelyek megemlítik a nyugtalanság kérdését, csak igen szűkszavúan tárgyalják, mintha minket nem érintene ez a probléma, mintha a szocializmusban nem létezne — természetesen kisebb mértékben — ilyen természetű emberi nyugtalanság.

A marxista gondolkodás és a többi filozófiai áramlat, mindenekelelt az egzisztencializmus nyílt eszmei egybevetése igen gyümölcsöző lenne ezen a területen is. Ismeretes, hogy az egzisztencializmus szerint az ember ontológiai státusza a nyugtalanság, a szorongás, az aggodás. Ezért ez a filozófiai irányzat úgy véli, hogy az ember csupán nyugtalanságban élve teheti magáévá az élet súlyosságának és a szabadságnak a tudatát, hogy végig kell járnia, akár a purgatóriumot, ezt a létállapotot, hogy megérthesse az emberi sors közösségét, s tisztán és méltóképpen, hitelesen és felelősségteljesen élje az életet. Az egzisztencialista gondolkodás felfigyel a nyugtalanság érzésének az elmélyülésére napjainkban, ám helytelenül általánosítja. Ugyanakkor hiteles tiltakozással fordul a kapi-

talizmusnak az egyén életére kifejtett káros hatása ellen, felismeri az egyén elidegenítését és elidegenedését, végül új megvilágításba helyez az ember ellentmondásos természetéről szóló néhány régi igazságot. (E téren azonban szinte semmi újat nem tud nyújtani, mivel ez igazságok nagy részét olyan előfutároktól kölcsönzi, mint Pascal, Kierkegaard, Nietzsche és mások. Joggal írta nemrégiben Roger Garaudy, az ismert francia marxista gondolkodó, hogy az egzisztencializmus nem kifejezetten filozófia, hanem a filozófiára vonatkozó magatartás.)

Az egzisztencializmus általánosításai azonban elvontak. A javasolt megoldások pedig hatástalan és illuzórikus jellegűnek bizonyulnak az egyoldalúság és a szubjektivista túlzás, valamint — és nem utolsósorban — a konkrét történelmi összefüggések elemzéséről való lemondás következtében. Márpedig éppen ez a történelmi valóság az, amely végső soron az emberek összes érzéseit és magatartását meghatározza.

A marxizmus természetesen nem utasítja vissza kertelés nélkül a nyugtalanságról szóló egzisztencialista téziseket. Elismeri e probléma reális voltát, de ugyanakkor hangsúlyozza az egyén problematikája ilyen-szerű — társadalmi-történelmi valóságától megfosztott, szubjektivista — felvetésének és megoldásának hibáit. Másrészt, ha a marxizmus nem is foglalkozott eddig kifejezetten az emberi nyugtalanság témájával, hiszen nem *egzisztencialista filozófia*, tagadhatatlan, hogy a marxizmus maga, természetéből következően, *nyugtalan filozófia*, képviselője a szellem azon törekvésének, hogy választ adjon az ember legfőbb kérdéseire, olyan választ, amely nemcsak abban segíti az embert, hogy a világot megismerje, hanem abban is, hogy azt szükségleteinek és vágyainak megfelelően átalakítsa. A gyakorlat filozófiája ez, a társadalmi élet és az ember átalakításának forradalmi eszköze, amely nem merül ki a „nyugtalanságról“, az „élet értelméről“, a „halálról“, a „boldogságról“, az „abszurdról“ szóló meddő spekulációkban, hanem mint a tevékenység irányítója merész és hatásos *megoldást* nyújt az embert gyötrő *reális problémákra*.

Ehhez természetesen az szükséges — s erre a marxizmus—leninizmus klasszikusai példát mutattak —, hogy az egyént ne tekintsék elvont *valaminek*, a társadalmi környezetből kiragadott metafizikai entitásnak. Így a valóságtól, a történelemtől el nem szakadó marxista gondolkodás olyan helyes történelmi perspektívát szolgáltat a gyakorlati élet és a gondolkodás számára, melyből kiindulva az említett problémákat magyarázhatjuk, elemezhetjük és megoldhatjuk.

Kétségtelenül az ember több az őt létrehozó konkrét társadalmi feltételek mechanikus eredményénél, de lényeges kérdéseinek megválaszolásakor nem szabad elvonatkoztatnunk a társadalmi környezettől, amelyben él. Nem nélkülözhetjük a társadalmi életet irányító törvényszerűségek ismeretét. Az egzisztencializmus, mivel elvonatkoztat e lényeges aspektusoktól, eleve lemond annak lehetőségéről, hogy a felvetett kérdésekre hatékony feleletet adjon. Mellesleg éppen ez, az emberi lét elvont, történelmen kívüli megközelítése a legfőbb hibája, tévedése.

A marxista gondolkodás fényében megállapíthatjuk, hogy a szellemi nyugtalanság, akár a többi belső állapot, a konkrét társadalmi helyzet szülötte, melyet az ember létezési módjának, helyének és idejének sajátosságai határoznak meg és az ember egyéni lelki, értelmi vonásai

befolyásolnak. A nyugtalanság fokának alakulása pedig szoros kapcsolatban áll e feltételekkel és körülményekkel.

Az emberi nyugtalanságnak a marxista filozófia perspektívájából történő tanulmányozásakor azokból a társadalmi-történelmi meghatározókból kell kiindulnunk, amelyek e nyugtalanságot létrehozták, vagyis az illető társadalom társadalmi-gazdasági viszonyainak elemzéséből. Ilyen értelemben a két ellentétes társadalmi rendszer, a kapitalizmus és a szocializmus, természetesen nem helyezhetők egy síkra e rendszereknek az ember életére gyakorolt társadalmi, lelki, értelmi-érzelmi hatása szempontjából. Különböző tényezők szülik e hatást, így különböző kifejezést, irányt és célt szabnak.

Nyilván nem elegendő kijelenteni, hogy a szocializmus társadalmi-gazdasági jellegű premisszái, erkölcsi légköre és humanista vonásai, valamint megvalósított eszményei révén lehetővé teszi, hogy az ember megtalálja önmagát, hogy „otthon érezze magát a világban“, hogy bizonyos legyen azonosságában s széttörje az elidegenedés bilincseit. Tagadhatatlan, hogy a jelen korban a szocializmus jelenti az egyetlen társadalmi-történelmi perspektívát, amely alkalmas az emberi lét felvirágoztatására, s a nyugtalanságnak a tettek és az alkotás útjára való terelésére. E kijelentés azonban újabb kérdéseket von maga után, és sürgeti a válaszok megindoklását. Milyen mértékben és értelemben befolyásolja a szocializmus a nyugtalanságérzés alakulását és milyen ez a nyugtalanság? Kedvező talaj-e társadalmi életünk természetes kívánalmainak, az ember vágyainak beteljesedésére, egzisztenciális nyugtalanságának tettekké alakulására, vagy sem? Az emberi lét e társadalmi keretben is megmarad problematikusnak, vagy ellenkezőleg, a biztonság, a nyugalom érzését kelti az emberben, annak bizonyosságát, hogy „otthon“ van a világban, visszaadták önmagának?

Anélkül, hogy előre kidolgozott válasszal próbálkoznánk, csupán azt kívánjuk hangsúlyozni, hogy a szocializmus csökkentheti, sőt eltávolíthatja az emberek életéből a társadalmi tényezők kiváltotta félelem, a bizonytalanság okozta nyugtalanságot, de az emberben társadalmi vagy biológiai nyugtalanság mellett benne él az úgynevezett „metafizikai nyugtalanság“ is, amely mindenkor, minden társadalomban azoknak a tisztánlátó szellemeknek a sajátja, akik arra törekednek, hogy az élet, az emberek, a kor nagy kérdéseire feleletet adjanak.

Úgy véljük, nem tagadható ennek a sajátos „alaptalan“ nyugtalanságnak a létezése, amely egyrészt „a szellemi élet abszolút problematikus jellegéhez kapcsolódó érzésből“ (D. D. Roşca), az ember ellentmondásos természetéből fakad, másrészt az elkerülhetetlen halállal szembeni tehetetlenségünknek, a kozmikus örökkévalósággal magát szembe-találó emberi végesség és átmenetiség elleni tiltakozásunk érzésének következménye.

Nem kell feltétlenül egzisztencialistának lennünk ahhoz, hogy a dolgok mélyébe pillantva megállapíthassuk: közvetlen kapcsolat van a „metafizikai nyugtalanság“ és a tisztánlátás azon foka között, melyre emberi helyzetünk felismerésében eljutottunk.

Talán nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy a művészet vagy a filozófia művelésének ez a szellemi állapot sine qua non feltétele, mivel ezek nem csupán „az ész hőstetteit“ (Husserl) jelentik, hanem érzelmi

hozzáállást, a világgal szembeni szubjektív megatartást fejeznek ki, amelyek teljes egészében igénybe veszik az alkotó személyt. Bármely igazi gondolat szervesen ellenszegül a közömbös vegetatív nyugalomnak, a merev bizonyosságoknak. Az a lélek, melyből eltűnt a nyugtalanság, önmaga keresése, elmeszesedetté, kiégetté válik. A filozófia és a művészet nagy alkotóinak olümposzi álarca mögött felfedezhetjük a bennük dülő vihart, a háborgó tengert, a fortyogó vulkánt. Bármely nagy személyiség belső mozgatóerejét az állandó feszültség, a szellemi dinamizmus, a nyugtalan hév jellemzi, melyek fölött az alkotó akarat uralkodik, gyakran mértékre, derűs kiegyensúlyozottságra való törekvéssé alakítva ezt az állapotot. A híres goethei derű fenséges álarc csak, amely nagy alkotó feszültséget, nyugtalan lelket, a tökéletesebbé válás, az önmagát felülmúlás szüntelenül élő vágyát leplezi. A goethei dinamizmus legtökéletesebb kifejezése a *Faust*.

A nagy kérdés azonban továbbra is fennáll: milyen határokon belül jelent ez a nyugtalanság pozitív értéket — lévén bármely szellemi haladás, bármely alkotás feltétele? És melyek azok a határok, melyeken túl e nyugtalanság romboló, bénító, terméketlen tényezővé válik?

Az elmondottak alapján megállapíthatjuk, hogy a nem pszichopatologikus és neurotikus, nem betegesen gyötrődő vagy társadalomellenes nyugtalanság, hanem az a nyugtalanság, amely feltétlenül szükséges a haladáshoz, az emberi pszichikum egyik szükséges összetevője. Szorosan kapcsolódik az egyén önmaga felülmúlására irányuló törekvéshez, az autentikus, öntudatos és alkotó létezésre való erő kifejtéséhez. Míg a félelem individualista eltűzése ártalmas az egyedre és a társadalomra nézve egyaránt, hiszen a kiegyensúlyozatlanság, a zűrzavar, a betegesség jele, addig az indokolt, gyümölcsöt tetett, beigazolt és tevékeny nyugtalanság termékeny fermentum mind egyéni, mind társadalmi szinten. Hegel szavaival élve „ösztönzést és tevékenységet” szül. A szellemi dinamizmus jele, a belső öntelt nyugalommal és biztonsággal ellentétben, mely a gondolkodás megszűnését, az időelőtti halált jelenti. Elemezve a nyugtalansággal ellentétes lelkiállapotokat (nyugalom, elégedettség, renyheség, belső biztonság, dogmatikus bizonyosságok, a kételkedés hiánya), kiemelhetjük a nyugtalanság pozitív értékét, hiszen ez bármely haladás belső mozgatóereje, az öntudat belső rezgése. Ez az összehasonlítás azt bizonyítja, hogy a tökéletlenség tudatával, a kétséggel, az aktív belső szemlélettel és a tisztánlátással társult nyugtalanság a beteljesedés, az önmagát felülmúlás szükséges feltétele. E nyugtalanság teszi lehetővé a tetteket, az alkotást, a termékeny egyensúlyt és az értelmes mértéket. Az elért egyensúly tartalmazza saját tagadásának csíráit és a még teljesebb egyensúlyra való törekvést.

Nagy élettapasztalatról tanúskodik az a felismerés, amely arra utal, hogy a derű, a nyugalom, a kiegyensúlyozottság, a harmónia és a bizonyosságok még viszonylagos értelemben is értéktelenek, ha nem társulnak a termékeny nyugtalansággal, az építő kétséggel, az állandó, alkotó feszültséggel, az élet szenvedélyes élésével. Mivel az emberi élet ellentmondásos mozgás, az emberben lakozó ellentétes tendenciák és impulzusok harca, nem szabad abszolutizálnunk az emberhez szorosan kapcsolódó ellentmondások szövevényének egyetlen oldalát, egyetlen ten-

denciáját sem. Véleményünk szerint csupán ez a szemléleti mód felel meg a valóságnak és az ember természetének, melyben, hogy metaforikusan fogalmazzunk, menny és pokol, isteni és démoni együtt alkotják az emberi univerzum egyedülálló konstellációját.

Végkövetkeztetésként megállapíthatjuk, hogy a nyugtalanság jellegzetes „kétértékűség“ formáját ölti, melyről érdemes elmélkedni, de mint egy magában való öncélnak a dicsőítése és „művelése“ reménytelenséget, beteges szemléletet és önsajnálkozást szül. Ez esetben meddő és haszontalan módon, értelmetlenül örli fel az életet. Ugyanakkor az a nyugtalanság, amely az embert önmaga felülmúlására, tettekre és kezdeményezésre ösztönzi, a haladás tényezője, mely az élet értékesítéséhez, az önérvényesítéshez vezet. Ekkor a nyugtalanság nincs ellentmondásban a boldogsággal, a derűs nyugalommal, ellenkezőleg, lehetővé teszi azokat, növeli értéküket és varázsukat.

Az öntudatos embernek, aki ismeri saját erejének mértékét, egyensúlyoznia kell a végletek között, uralkodnia kell magán s a magában hordott nyugtalanságot anyagi és szellemi értékek alkotása területén kell gyümölcsöztetnie. A mértékre, az egyensúlyra való törekvés nem jelent mozdulatlanyságot, szürkeséget vagy életerő-hiányt, hanem az embernek az ellentétek urálására irányuló erőfeszítését, a derűs nyugalom sóvárgását, hogy megőrizhesse az élethez szükséges egyensúlyt. Az ilyen dinamikus egyensúly feltétlenül felette áll az egzaltált nyugtalanságnak... Erre a következtetésre jut korunk egyik nagy nyugtalanja, Albert Camus is: „hiábavaló nyugtalanzkodni a lélekért, elegendő dolgozni érte.“

amare ~~con~~ amore



i libri di checchi piovan

A. Torrens